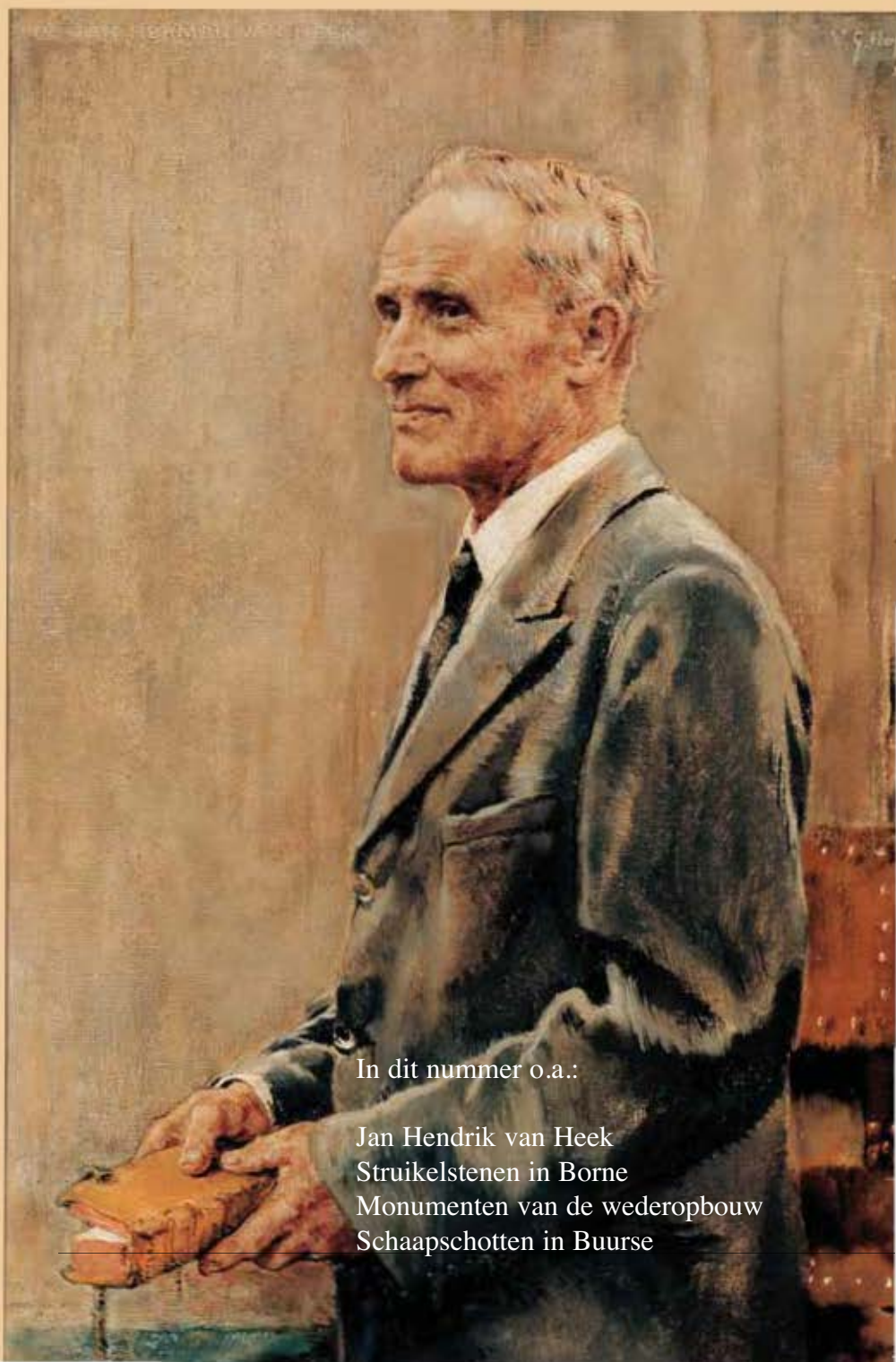

't Inschrien

Vereniging Oudheidkamer Twente

In dit nummer o.a.:

Jan Hendrik van Heek
Struikelstenen in Borne
Monumenten van de wederopbouw
Schaapschotten in Buurse

Kwartaalblad
2008 / 3

Colofon

† Inschrien is een kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Berend Jager (hoofdredacteur), Frans Agterbosch, Willy Ahlers, Geert Bekkering, Jan ter Heegde, Hilda Ferweda en Frans Janssen.

Aan dit nummer werkten mee:

E.I.M. Agterbosch, Georg Hartong, Henk Hassink, Robert Kemper, Wim Nijhof, H.C.J. Wullink

Redactieadres

Blauwgras 48
7623GK Borne
tel. 074-2671053
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Jan van Alsté, voorzitter
Janny Willemsen, secretaris
Mark Willemsen, penningmeester
Han Brummelman, lid - Riet Luttkhuis, lid
Jan Morsink, lid - Frans Janssen, lid

Secretariaat van de vereniging

Postbus 40024
7504RA Enschede
secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Telefoon : 074- 2914014
Rabobank rek.nr. 12.95.76.379

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
Enschede
Telefoon 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl

Het abonnement is bij het lidmaatschap van de vereniging ingesloten.

Lidmaatschap van de vereniging kost 24.50 euro per lid, echtparen 29.50 euro, jeugdleden tot 21 jaar 10 euro. Losse nummers zijn voor 5 euro verkrijgbaar bij het secretariaat en bij boekhandel Broekhuis.

De kopij moet uiterlijk 31 oktober 2008 bij de redactie zijn. Men kan richtlijnen aanvragen bij de redactie.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie en schenkingen:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuigkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud

	Pag.
Van de redactie	3
Van het bestuur	3
Mutaties en abonnementen	4
Raad van Advies	4
Activiteiten van de Oudheidkamer	5
Oproep aan jongeren	5
<i>Kees van Rijn</i> , Schaapschotten in Buurse	6
<i>Georg Hartong</i> , Uit de collectie van de Oudheidkamer	9
<i>Henk Hassink</i> , Kunst en historie: struikelstenen in Borne	10
<i>Frans J. M. Agterbosch</i> , Bezoek aan kaartenexpositie Willy Ahlers	12
Willy Ahlers ridder	
<i>Robert Kemper</i> , Column: Wie is de verzamelaar?	13
<i>Georg Hartong</i> , H. M. Bruna, dominee en literator (1840-1906)	14
<i>H.C.J. Wullink</i> , Monumenten van de wederopbouw	17
Promotieactiviteiten	18
Excursies	19
<i>Wim H. Nijhof</i> , Jan van Heek speelde vooraanstaande rol in OKT	20
Soos in het OKThuis	25
Twentse paddenstoel	26
<i>Frans J.M. Agterbosch</i> , Het Benteler, een uitspanning met historische 'interesse'	

Omslagillustratie: portret Jan Hendrik van Heek

Van de redactie

'Een mooi, fris en informatief tijdschrift,' horen we van verschillende kanten en uiteraard doet ons dat als redactie deugd. We hebben dan ook ons best gedaan ook dit keer weer een gevarieerd nummer te presenteren. Ons redactielid Frans Janssen, die de lay-out van ons blad verzorgt, is plotseling met ernstige klachten in het ziekenhuis opgenomen. Helaas is daardoor de verschijning van dit nummer enkele weken vertraagd. De paddenstoelpuzzel blijkt veel mensen te intrigeren. Het feit dat er in het volgende nummer nadere informatie wordt gegeven over een historisch gebouw of historische gebeurtenissen in de omgeving van de paddenstoel wordt boeiend gevonden. In dit nummer staat café/restaurant Het Benteler centraal: in de omgeving van deze 'herberg' begonnen in de 18de eeuw twee drama's waarover u in dit nummer kunt lezen. De bekende Jan van Heek, die in de historie van de Oudheidkamer z'n belangrijke rol heeft gespeeld, wordt door Wim Nijhof, die binnenkort op 'Van Heek' promoveert, voor het voetlicht gebracht, waarbij een passante interessante wetenswaardigheden over de beweging geschiedenis van onze Vereniging worden verteld. Verder vindt u in dit nummer binnen de serie Kunst en historie een ontroerend verhaal van Henk Hassink over de plaatsing van zoge-noemde struikelstenen in Borne, kleine gedenktekens die herinneren aan de deportatie van de Joden in de Tweede Wereldoorlog. De verwachting is dat in vele andere steden en dorpen van waaruit destijds Joden gedeporteerd werden, dergelijke gedenksteentjes geplaatst zullen worden. Natuurlijk treft u ook weer de column van Robert Kemper aan die zijn kritische licht dit keer laat schijnen op de verkoop van de bibliotheek van Natura Docet. Dit is maar een keus uit de inhoud van dit blad dat u, naar wij hopen, met veel plezier zult lezen.

Berend Jager

Van het bestuur

De herfst en winter komen er weer aan. De Oudheidkamer heeft inmiddels het pand aan de Stroinksbleekweg 12b in Enschede betrokken. Daar zijn heel wat activiteiten en besprekingen aan vooraf gegaan. Het in gebruik nemen van een eigen onderkomen is voor onze

Vereniging een zeer belangrijke gebeurtenis. In afwachting van de formele overdracht in het najaar hebben we het pand in de afgelopen maanden ingericht. Meubels, vloerbedekking, lamellen voor de ramen, verlichting, keukenblok aan alles moest worden gedacht en niets gaat vanzelf. We hebben veel spullen gekregen of met korting kunnen aanschaffen. Voor de financiering hebben we meerdere sponsors bereid gevonden ons te ondersteunen. Wij zijn hen daarvoor zeer erkentelijk.

In september startten er al cursussen. Er komen werkgroepen bijeen, worden er vergaderingen gehouden en vanaf 6 oktober is er iedere maandag een cultuurhistorische soosmiddag. Dan zijn er altijd deskundigen aanwezig die desgevraagd van dienst kunnen zijn. Maar ook het uitwisselen van gedachten is een belangrijk element voor het vergroten van de saamhorigheid. Het bestuur streeft ernaar dat er elke dag in ons nieuwe onderkomen wat te doen is.

Daarnaast hebben we succesvolle excursies gehad en er staan ook weer interessante bestemmingen op het programma. Geen wonder dat het ledenaantal nog steeds stijgt. Ook de presentatie van de Vereniging op verschillende regionale manifestaties was erg succesvol. Kortom, de Oudheidkamer groeit en bloeit als vanouds.

Jan A. van Alsté

Mutaties leden OKT en abonnementen 't Inschrien

Nieuwe leden:

Dhr. en Mw. E.T.J.T Kwint
Dhr. en Mw. G.J. van den Berg
Dhr. en Mw. P. van Rikxoort
Mw. M. Scholten-Sijses
Dhr. H.A.M. Wibier
Dhr. en Mw. S.H. Kingma
Dhr. en Mw. S.B. de Boer
Dhr. M.A.P. Meijer
Mw. Y. Hoitink
Dhr. Chr. Brand

Dhr. en Mw. J. Geval
Dhr. en Mw. H. Ardesch
Dhr. G. van der Vliet

Overleden:
H. Wassen

(Ruil)abonnementen 't Inschrien:
TwentseWelle
Historische Sociëteit Enschede-Lonneker

Raad van Advies

TwentseWelle:

Hr. J.H.A. Morsink - voorzitter en vertegenwoordiger bestuur OKT

Adviesgebieden:

Hr. J.H.A. Morsink - realia, schilderijen, aquarellen, prenten en tekeningen

Hr. H.J.M. Kamp - realia en archeologie

Hr. Th. van Stapele - bibliotheek, cartografie, prenten en realia

Hr. G.T. Hartong - bibliotheek, cartografie en prenten

Hr. J. de Vries - munten en penningen

Mw. R. Strijker - textiel en kleding

Hr. F.J.M. Agterbosch - oud-archief, documentatie-archief, beeld-archief
en tijdschriften

Hr. H. Fockens - deel collectie vanuit overige deelnemers, natuur,
textieltechniek en technologie

Hr. E. Plokker - vertegenwoordiger TwentseWelle

Oproep:

*De redactie is op zoek naar een enthousiast
mederedactielid voor diverse activiteiten.*

Graag aanmelden bij het redactieadres.

Zie colofon.

Activiteiten van de Oudheidkamer Twente

op 2 december 2008 houdt Joop Sybrandi een lezing over ansichtkaarten.

Joop Sybrandi is op dit gebied een autoriteit. De avond zal dan ook op basis van zijn collectie worden verzorgd. Over de precieze invulling en de keuze van de onderwerpen kunt u lezen in de volgende uitgave. Hebt u voorkeur laat het de redactie even weten. Voor adres zie Colofon. De plaats van handeling is nog niet bekend. In de

volgende uitgave zal die worden vermeld.

Presentatie:

De Oudheidkamer wil zich graag presenteren op Twentse bijeenkomsten. Ze heeft op allerlei gebied veel knowhow in huis.

Indien u uw leden en/of bezoekers extra informatie wil geven laat ons dan even weten dat wij welkom zijn.

Voor adres zie Colofon.

Oproep aan jongeren

De Oudheidkamer Twente is de oudste Oudheidkamer in Twente. Wat is oud? De duivel is oud! De Oudheidkamer is feitelijk nog erg jong. Haar verenigingsgebouw is net geopend. Allerlei nieuwe initiatieven komen van de grond. De Oudheidkamer Twente is trots op haar leeftijd. Echter als je als samenleving en dus ook als vereniging goed wilt functioneren dan heb je een gevarieerde leeftijdsamenstelling van leden nodig.

Daarom willen wij een beroep doen op jou als je interesse hebt in historie en hoe die is te gebruiken voor de toekomst.

Leerlingen/studenten en andere jongeren op allerlei niveaus zijn erg welkom. De huidige technische ontwikkelingen maken het werken met geschiedenis aantrekkelijker dan vroeger het geval was. Internet maakt de ruimte voor historisch onderzoek groter en plezieriger. Onderzoek naar de eigen omgeving of familie is inspirerend en geeft al snel voldoening, vooral als je ook

gebruik kunt maken van de knowhow van de wat oudere leden. De Oudheidkamer Twente wil je ruimte geven om mee te doen en te komen tot nieuwe initiatieven. Als je jonger bent dan dertig is de Oudheidkamer echt iets voor jou! Als welkomstgeschenk en om de sfeer te gaan proeven, kun je lid worden voor € 2,50 het eerste jaar. Uiteraard is het een volwaardig lidmaatschap met alle voordelen. Je hebt als lid van de Oudheidkamer bijvoorbeeld gratis toegang tot TwentseWelle! Daarna kun je op basis van je ervaring in dat eerste jaar kiezen of je lid wilt blijven.

Geef je op bij het secretariaat. Het secretariaatsadres staat in het colofon op pagina 2. Als je eerst een indruk wilt krijgen, kom dan, vanaf 6 oktober, eens langs op de soos op de maandagmiddag vanaf 13.30 uur. Er zijn dan altijd ervaren mensen aanwezig. Ons verenigingsgebouw is op die dag open tot 16.30 uur. Zie voor het adres van het verenigingsgebouw ook het colofon.

Schaapschotten in Buurse

Kees van Rijn

Schaapschotten, een typisch Twentse bouwstijl. We vinden er in onze regio niet veel meer van. Ze hadden in vroeger tijden voor de boeren een belangrijke functie: het vergaren van mest. Wat zijn schaapschotten, hoe werden ze gebouwd en waar vinden we ze nog?

schaapschot op erf 't Nijenhuis

schaapschot op erf Groot Buursink

Tot de invoering van de kunstmest en de ontwikkeling van nieuwe technieken tot cultivering van woeste gronden in de 20e eeuw bood de schapenteelt bijna de enige mogelijkheid de markegronden op z'n minst extensief voor veeteelt te gebruiken. Vanaf de 17de eeuw waren deze gronden sterk ontbost waarna uitgestrekte heidevelden ontstonden. De schapenteelt leverde niet alleen vlees en wol, maar de schapen vervulden vanwege hun zeer voedselrijke mest ook een belangrijke functie bij de productie van natuurlijke meststof op de essen. Schapenmest is van een betere kwaliteit dan koeienmest.

schaapschot Doorns

schaapschot Harmöl

Vetellingen geven aan dat boeren in Buurse in de 18e en 19e eeuw meer schapen dan koeien hadden. Pas in 't begin van de 19e eeuw begint de serieuze landbouwgeschiedschrijving, zodat we als bron van rassen van voor 1800 de schilderijen uit vroeger tijden moeten gebruiken. Hieruit kunnen we afleiden, dat in Buurse het kleine langstaartige of heideschaap werd gehouden. Kenmerkend zijn de witte en bruine verscheidenheid en de vossenkoppen. De gewaarde erven mochten kuddes van maximaal 100 stuks schapen houden volgens het oude recht, vermeld in het merkenboek. (Zie tabel) Vanaf het begin van de

Detail exterieur

Detail interieur

20e eeuw nam hun aantal sterk af door de verdeling en cultivering van de woeste markgronden. Alleen in tijden van nood, zoals in de Eerste en Tweede Wereldoorlog, nam hun aantal iets toe om de grondstoffen van textiel te vervangen.

De belangrijkste reden om schapen te houden was dus de mest. Om de mest niet verloren te laten gaan op de heide werden de schapen tweemaal per dag in een schaapschot gedreven. Hier liet men de mest tot een dikke laag aangroeien, die door de schapen tot een stevige massa werd aangestampt. Eigenlijk hetzelfde principe als in de potstal. Af en toe werd op de mest een dun laagje zand en of plaggen aangebracht om vervuiling en parasietenbesmetting van de schapen tegen te gaan.

Omdat de schapenmest zeer scherp is (ammoniak), kon de houtconstructie van het schaapschot snel aangetast worden. Om dat te voorkomen bouwde men de schotten op een hoge voet van zandsteen of metselwerk. Op deze manier was het bouwwerk ook beter beschermd tegen het indringen van roofdieren. De gebintstijlen staan op zwerfkeien. De rechthoekige hoofdbouw is éénbeukig en vier tot zes gebont (een gebont is een balk met twee stijlen). De boerderijdeskundige Herman Hagens noemt dit in zijn boek *Boerderijen in Twente* het Haaksbergse type.

De buitenwanden zijn hoog en voorzien van planken of, bij oude exemplaren, gesloten met leemvlechtwerk. Dit vlechtwerk is bij Steenbarg nog aanwezig. In het midden van de 19e eeuw werden ze ook wel voorzien van vakwerk met baksteenvulling.

Voor het gebintwerk gebruikte men vaak krom eikenhout, dat voor de bouw van de boerderij ongeschikt was. De topgevels zijn van eiken planken en het schot is gedekt met oud-Hollandse pannen. Vaak werd er een zijbeuk aangebouwd om schapen te laten lammeren en om zieke of gewonde dieren van de kudde te kunnen scheiden.

Voor het in- en uitdrijven van de schapen construeerde men grote naar buiten draaiende deuren op de beide kopgevels. Bij oudere types is de deur niet afgehangen met ijzeren hengsels, maar draait hij met een zogenaamde draaiboom, op de bodem in een zandstenen dorpel en aan de bovenkant in een stuk hout. Deze constructie was waarschijnlijk sterker en kon de druk van duwende schapen beter weerstaan. De stallen liggen meestal iets van de boerderij af vanwege de stank van de mest en met de deuren richting heide.

Het rechthoekige Buurser type schaapschot wijkt af van het achthoekige type in de rest van Twente, waarschijnlijk door de invloeden vanuit het Münsterland. (zie documentatie boek Josef Schepers, *Haus und Hof westfälischer Bauern*)

De nog aanwezige schaapschotten in Buurse bevinden zich op de erven Harmöl, Nijenhuis, Buursink, Scholten-Steenbarg en Doorns.

Van het erf Steenbarg kwam de laatste scheper uit Buurse, Jan Hendrik Scholten.

Dat de schapen niet geheel van het toneel zijn verdwenen bewijzen de schaapskudde in het Buurserven c.q. in de schuur van Hesselink aan de Broekheurnerweg en de schapenhandel/slagerij Hilderink uit Buurse.

Tabel

RAO Toegangsnummer: 3.1

Archief titel: G. ter Kuile en J.H. Wigger, Inventaris van de archieven de Staten van Overijssel en de op hen volgende colleges, 1578-1810.

Publicaties van de gecommitteerden van de marke Buurse, 1747 – 1775.

Lijst van het aantal schapen in Buurse op de gewaarde erven

Dorenbos	een vol	78	Arent Roerink	1/2	51
Bos	een vol	79	Jan Roerink	1/2	49
Mors	1/2	2	de Keuper	1/2	50
Rengerink	een vol	70	Klein rot en Groot rot	1/2	48
Groot Wargerink	1/2	50	de Kuyper	3/4	37
Erensink	een vol	80	Steenbarg	een vol	98
Grobber	een vol	87	Beyde Gleis Boeren	3/4	40
Markslag	1/2	50	Toone riet	1/2	3
Haermeule	een vol	93	Groot riet	1/2	9
Harm. Geerligs Smid	1/2	50	oude Scholten	1/4	10
Veldhuys	1/4	25	Groot Buursink	een vol	54
Groot Geukink over	1/4	3	Tiasink	een vol	45
Groot Hilder	1/2	49	Wolterink	een vol	58
Kaete	1/4	14	Scholten	3/4	72
Nijenhuis	een vol	37	de Keuper	1/2	50

Uit de collectie van de Oudheidkamer

Georg Hartong

In de bibliotheek van de Oudheidkamer Twente bevindt zich een onooglijk, maar bijzonder interessant boekje: Landrecht van Averissel. Tho samen gebracht unde uthgelecht dör Melchiorem Winhoff. Gedrückt tho Deuenter By Simon Steenberch, Anno 1559.

Het is de eerste gedrukte uitgave van de beschrijving van het van overheidswege vastgestelde Landrecht van Overijssel, voorzien van aantekeningen door Winhoff en gebaseerd op de Landbrieven en Reformaties daarop van de Utrechtse bisschoppen. Het boekje, opgedragen aan de stadhouder van Overijssel, Jan van Ligne graaf van Aremberg, genoot groot gezag en bleef in gebruik tot de invoering van het Overijsselse Landrecht van 1630, waaraan 36 jaar voorbereiding was voorafgegaan. Niet alleen rechtshistorisch, maar ook taalkundig is het boekje interessant: het is geschreven in de volkstaal (en niet in het te verwachten Latijn!) in een mengeling van Middelnederlands en Middelnederduits, typerend voor Oost-Nederland. Dat is niet verwonderlijk want Melchior Winhoff heeft het grootste deel van zijn leven in Twente gewoond. Hij werd ca. 1500 geboren uit het huwelijk van de medicus Johan Winhoff en Femma ten Haem, dochter van jonker Roleff ten Haem en Mechteld van der Marck. Vader Winhoff was vanaf 1510 werkzaam in Oldenzaal. Melchior, advocaat te Ootmarsum, komt van 1571 tot 1574 voor als provisor van het Heilige Geest-gasthuis te Ootmarsum en in 1568 als burgemeester aldaar. In 1585 is sprake van de 'zalige Mr. Melchior Winhoff', zodat zijn overlijden valt tussen 1574 en 1585. In 1782 verzorgde de Oldenzaalse jurist en rechtshistoricus Jan Willem Racer een herdruk, met zijn aantekeningen en verklaringen, van Winhoffs Landrecht uit

1559 bij de Kamper drukker J.A. de Chalmot. Het exemplaar van de editie-1559 is afkomstig uit de bibliotheek van de Almeloze advocaat en rechtshistoricus Mr. R.E. Hattink: zijn exlibris, met de spreuk: 'Recte Et Honeste', is nog aanwezig. In de spreuk zijn Hattinks initialen gemakkelijk terug te vinden: REH. In 1898 verzorgde en bewerkte Hattink in de Werken van de Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis de uitgave: *Lantrecht der Twenthe declareert door Mr. Melchior Winhoff.*

De uitgaven van 1559, 1782 en 1898 zijn alle aanwezig in de bibliotheek van de Oudheidkamer Twente in het Kennis- en InformatieCentrum van TwentseWelle te Enschede.

Het boek van mr. Winhoff

Kunst en historie: Struikelstenen in Borne

Henk Hassink

Op 29 november 2007 vond in Borne de onthulling plaats van enkele wel zeer bijzondere kunstwerken met een sterk emotionele lading: de Duitse kunstenaar Günter Demnig bracht in de straat voor de huizen van een aantal Joden die tijdens het nazi-regime werden vermoord enkele messing 'stenen' aan, zogenoemde struikelstenen. Henk Hassink was erbij en deed er emotioneel verslag van.

Een sombere middag: wolken jagen laag langs een grauwe hemel. Af en toe valt er een kille regen. In de Watertorenstraat in Borne ter hoogte van huisnummer 7 verzamelt zich een groep mensen, jong en oud, rondom een man met bouwgereedschap en cement in een grijze emmer. Daarnaast liggen enkele kleine stenen kubussen met een bovenkant van glanzend messing. Na een korte inleiding door Gé Nijkamp wordt het duidelijk dat de man geen stratenmaker is, maar de kunstenaar die op een bijzondere manier bij de gebeurtenis betrokken is. Nijkamp vertelt over wat hier op deze plek is gebeurd. Over de oude man die hier woonde vóór de oorlog en die hem op een dag in 1943 een collectebusje gaf met het opschrift 'De Joodse Invalide'. De man deed er een zilveren gulden in met de woorden, 'Hier moet je goed op passen, dan word je heel rijk'. Twee dagen later werd de man, Izak Zilvermit, uit dit huis gehaald, naar Sobibor vervoerd en gedood. De Duitse kunstenaar Günter Demnig begint daarna met zijn werk: hij hakt met grote nauwkeurigheid een vierkant van tien bij tien in de straat, schept het zand eruit, vult de opening gedeeltelijk met cement en plaatst de klinker erin. Als hij vervolgens zand en cement heeft weggeveegd en het messing met water heeft schoongemaakt, wordt duidelijk wie hier gewoond heeft: Izak Zilvermit, geboren in 1852, gedood in Sobibor in 1943.

De eerste struikelsteen in Nederland ligt op zijn plaats. Günter Demnig vraagt in stille bescheidenheid vergiffenis voor de misda-

Het Joodse echtpaar Zilvermit
(archief Jaap Grootenboer)

den tegen de Joden die zijn landgenoten tijdens het nazi-regime hebben gepleegd. De herinnering daaraan moet levend blijven.

'Een mens is pas vergeten als zijn naam vergeten is' is Günters motto. In Duitsland, Oostenrijk en Hongarije heeft hij al meer dan 13.000 steentjes gelegd: een waarlijk groots kunstwerk!

In Borne worden er nu 16 geplaatst, in de Watertorenstraat, de Ennekerdijk en de Abraham ten Catestraat. Ook op plekken waar geen huizen meer staan, maar waar vroeger wel joden hebben gewoond. Zo

Berend Jäger
struikelstenen

trekt het gezelschap door de straten van oud-Borne; soms is het indrukwekkend stil, dan weer wordt er zacht gepraat. Ouderen halen herinneringen op: 'Joden gedood? Dat is veel te zwak uitgedrukt. Een zusje van mij werkte op zaterdag bij een joodse familie om het vuur aan te steken. Op een dag kwam ze voor een dichte deur, het hele gezin was weg, verdwenen, afgevoerd.' Betty Lievendag, zelf Jodin: 'Ik ben dankbaar dat dit initiatief uit een niet-Joodse hoek komt'. Enkele familieleden van haar, ook haar vader, hebben destijds samen met Donald de Leeuw een schuilplaats gevonden aan de Bornerbroeksestraat. Jaap Grootenboer vertelt hoe het Joseph en zijn

vrouw Jette Honij verging in hun huis aan de Ennekerdijk 13: op 12 april 1943 ging er een grote groep naar Westerbork. Joseph en zijn gezin kregen nog een plek in Amsterdam-Oost, maar op 4 juni werden ook zij naar Sobibor getransporteerd. De kinderen van de achtste groep van de Wheelerschool verzuchten: 'Dat zijn wel enge verhalen, zeg!'

Bram van Beek zingt een Jiddish lied: *'Zoek mij niet waar blauwe bessen groeien. Daar zul je me niet vinden, mijn schat. Waar tranen vloeien, tanden knarsen daar is mijn rustplaats. En, als je me werkelijk lief hebt, kom dan naar me toe en maak mijn rustplaats zoet.'*

De steentjes liggen er. Ze regenen nat en schoon; de namen worden zichtbaar, onuitwisbaar voor altijd.

Dit alles zou niet gebeurd zijn, als Annette Evertzen, die in het huisje aan de Watertorenstraat woont, de foto, die ze twee jaar geleden van haar buurvrouw kreeg, had genegeerd. Het was een foto van Izak Zilversmit en zijn vrouw voor dit huisje. Hij was koster van de synagoge. Zijn vrouw stierf in het begin van de oorlog. Hij is in 1943 op 90-jarige leeftijd gedood in Sobibor. Deze geschiedenis was voor mevrouw Evertzen aanleiding om actie te ondernemen. Toen ze daarbij terugdacht aan de 'stolpersteine' die ze ooit in Berlijn gezien had, wist ze wat haar te doen stond. Ze overlegde met haar vriendin. Anke Lauvenberg, die al eerder aandacht wilde besteden aan de deportatie van de Bornse Joden in de oorlog. In overleg met Gé Nijkamp en Jaap Grootenboer, kenners van de Bornse geschiedenis, werd dit project, uniek in Nederland, ontwikkeld. Er zullen ongetwijfeld nog vele struikelsteentjes volgen.

Bezoek aan kaartenexpositie Willy Ahlers

Frans J.M. Agterbosch

Op de langste dag van het jaar, 21 juni, heeft de studiekering Historische Cartografie een bezoek gebracht aan de expositie 'Atlas van Oldenzaal', die zowel in het museum Palthehuis als in de bibliotheek in Oldenzaal te bezichtigen viel. Deze exposities waren opgezet naar aanleiding van het verschijnen van het boek 'Atlas van Oldenzaal' van Willy Ahlers, prominent lid van deze studiekering. Het boek en de expositie is

samengesteld uit zijn unieke verzameling Oldenzaalse en Twentse kaarten, aangevuld met een groot aantal bijzondere atlassen. Het boek met 65 afbeeldingen van kaarten heeft hij op zijn 65e verjaardag het licht doen zien. Wat er gaat gebeuren op zijn 75e jaar is nog niet bekend, maar inmiddels heeft hij al weer een aantal extra kaarten gevonden. Het boek 'Atlas van Oldenzaal' is o.a. te verkrijgen bij de boekhandelaren in Oldenzaal en het museum Palthehuis.

Willy Ahlers ridder

Bij de opening van zijn expositie in Oldenzaal kreeg Willy Ahlers, op verschillende terreinen actief binnen de Oudheidkamer, uit handen van de burgemeester een koninklijke onderscheiding voor zijn verdien-

sten betreffende de historie van Twente. We willen de nieuwe Ridder in de Orde van Oranje Nassau met deze onderscheiding van harte feliciteren.

Het OKT-bestuurslid Han Brummelman feliciteert Willy Ahlers.

Column: Wie is de verzamelaar?

Robert Kemper

Het Alferink

In juni 2007 staat er in de Twentse Courant Tubantia een artikel over de verkoop van 500 boeken uit de ongeveer 7000 werken tellende bibliotheek van museum Natura Docet in Denekamp. Koper van de bijzondere collectie: Matthijs Wanrooij bewoner van de havezate Huis te Breklenkamp. Juridische koper is de aan het Huis verbonden stichting. Argumentatie voor de verkoop is de slechte staat waarin de boeken zich bevinden en waarin zij bewaard worden. Dat het om kostbare werken gaat staat buiten kijf. De collectie gaat voor meer dan 90.000 euro van de hand. Wanrooij begon gestaag met het restaureren van de werken uit de 17de en 18de eeuw, die nu in zijn huisbibliotheek staan te pronken. Bewust werden de boeken aan.

Wanrooij verkocht waardoor publieke verkoop werd vermeden. De nog door 'meester' Bernink opgebouwde collectie bleef hiermee bijeen. De boeken bleven voor onderzoekers en wetenschappers raadpleegbaar.

Een klein jaar later, april 2008, lees ik weer over de zaak. Onder de titel 'Verkoop kroonjuwelen in doofpot' het verhaal van Guus Goorhuis, lid van de vriendenkring van het museum. Hij uit daarin zijn ongenoegen over de gang van zaken. De collectie had nooit verkocht mogen worden. Er werd in strijd gehandeld met de Leidraad voor het Afstoten van Museale Objecten, et cetera. Goorhuis stelt dat het museum 'zeker [...] genoeg sponsors had kunnen vinden om dat (het onderhoud) financieel te compenseren.' Bram Hulshof, voorzitter van de Stichting Natura Docet, stelt echter dat de transactie volkomen verantwoord is geweest. Onduidelijk bleef mij of er over-

leg is geweest met de vriendenkring van het museum. Verschillende artikelen berichten hier anders over.

Meest bizarre deel van het verhaal is echter het verdwijnen van twee kostbare werken, bestaande uit negen delen, met een waarde van circa 30.000 euro. Deze zouden verdwenen zijn ten tijde van de opslag van de boeken in het depot van de Universiteit Twente. Het hoofd bedrijfsvoering van de UT stelde echter dat de werken nooit de UT hadden bereikt en dat dit reeds bij ontvangst van de collectie was gerapporteerd. Het museum ondernam hierop, volgens de UT, geen actie. Nadien werd er over de zaak niet meer in de krant gepubliceerd. Of de verkoop van de collectie legitiem is, daar zal ik niet over oordelen. In ieder geval is ze terecht gekomen bij een verzamelaar in hart en nieren, in de directe nabijheid van het museum. De collectie is voor Twente bewaard gebleven! Wanneer er gekozen was voor openbare verkoop, waarbij zeker een hogere opbrengst zou zijn gerealiseerd, was de collectie versnipperd.

Hoe heeft het eigenlijk zo ver kunnen komen, dat een bibliotheek die als 'kroonjuweel' van de collectie wordt aangeduid, jarenlang zo slecht is beheerd en niet is geëxploiteerd? Wie heeft er ooit kennis gehad van het bestaan van de collectie en is deze ooit toegankelijk geweest? Niets van dat alles. De collectie is jarenlang niet geraadpleegd. Diefstal kon ongemerkt plaatsvinden. Slechte bedrijfsvoering ligt daar aan ten grondslag en dat is misschien nog wel het meest kwalijke. Particulier, liefdevol beheer voor een mooi oud boek, is dan in zo'n geval de beste oplossing.

H.M. Bruna, dominee en literator (1840–1906)

Georg Hartong

‘Onbekend maakt onbemind’ geldt zeker voor Hendrik Magdalenus Bruna als schrijver van twee Twentse romans en een Twentse gids. Zelfs bij kenners van Twentse geschiedenis en literatuur leeft zijn naam niet. En dat is ten onrechte: Bruna is een boeiend verteller, een scherp opmerker en een persoon die geïnteresseerd is in de tradities en gebruiken van zijn ambtsplaatsen. Dat hij daarbij enigszins moraliserend schrijft, maakt hem slechts een kind van zijn tijd. Uiteindelijk is hij ook nog dominee.

Hendrik Magdalenus Bruna wordt op 8 juni 1840 geboren te Hasselt (O) als eerste kind van Gerhardt Bruna, predikant te Hasselt van 1837 tot aan zijn dood in 1886, en Clara Henrietta van der Halen. In dit gezin worden uiteindelijk 7 kinderen geboren, maar slechts Hendrik Magdalenus (1840-1906), Albert Willem (1844-1902), de grondlegger van de nog bestaande uitgeverij en boekenkiosken, en Magdalena Ida (1850-1872) bereiken de volwassen leeftijd.

Na een theologiestudie in Groningen wordt Hendrik M. in 1865 hulppredikant bij Ds. L.J. Fledderus in Hellendoorn. In zijn Hellendoornse jaren (1865-1868) schrijft hij een roman, die hij aanvankelijk als feuilleton wil publiceren in het ‘Twentsch Volksblad’ [= Tubantia. Volkscourant voor Twente] van M.J. van der Loeff te Enschede in 1872. Maar zijn roman wordt voor dat doel te omvangrijk gevonden. Het tijdschrift ‘De Nederlandsche Huisvriend. Lectuur voor ’t Volk’, uitgegeven te Nijmegen bij H.C.A. Thieme, neemt het wel op in 1872. In datzelfde jaar wordt het ook in boekvorm uitgegeven, maar onder pseudoniem:

Paganus [Latijn: dorpeling; plattelandsbewoner], *Wolfskampen – Dine*. Een Tafereel uit het Twentsch Volksleven, Nijmegen, Adolf Blomhert, 1872, (IV), 163 blz.

In ‘Een woord vooraf’ verklaart Bruna het doel van zijn roman: ‘... moge het boekje een bijdrage leveren tot de kennis van het volksleven in Twente en daardoor dat veelal geminachte gewest in beteren dunk brengen, het zal mij aangenaam zijn, en moge ook buiten Twente Dine van de Wolfskamp en hare familie velen tot een waarschuwend voorbeeld strekken, waartoe hoogmoed, luiheid en sterke drank voeren, ik zal niet te vergeefs hebben gearbeid aan de voltooiing’.

Korte inhoud: een boerenmeisje (Wolfskampen-Dine) laat zich het hoofd op hol brengen door luitenant Walburg, een rokkenjager met mooie verhaaltjes. Voor hem wordt ze dienstbode in de stad [Zwolle]. Maar na zijn ‘verovering’ laat Walburg haar zitten, wordt ze ontslagen en sluit ze zich aan bij een rondtrekkende muzikant, van wie ze een kind krijgt. Ook hij laat haar zitten en uiteindelijk komt ze weer thuis, waar de boel helemaal vervalten is. Kort na elkaar overlijden dan de ouders van Dine en ook Dine zelf. Tussendoor wordt het dorp Haaghorst [Hellendoorn] in zijn dagelijks leven beschreven, inclusief de machtsstrijd tussen notabelen. Mogelijk berust de roman niet helemaal op fictie!

In taalkundig en folkloristisch opzicht verdient Wolfskampen-Dine nadere bestudering als 19e-eeuwse bron: de dialogen zijn

veelal in dialect; het verschil tussen ‘keuterij’ en ‘boerderij’ wordt behandeld; er is een uitvoerige uitweiding tegen het bedelen en op bladzij 81-125 staat een gedetailleerde beschrijving van Zwolle, kennelijk bekend terrein voor een oud-inwoner van Hasselt!

Na zijn vertrek uit Hellendoorn wordt Bruna achtereenvolgens predikant te Heumen (1868-1872), Wijchen (1872-1886), Purmerend (1886-1893) en tenslotte Hengelo (O), van 3 december 1893 tot aan zijn dood op 10 augustus 1906.

In zijn Hengelose jaren publiceerde Bruna twee Twentse boeken, beide onder het pseudoniem Viator [Latijn: reiziger; wandelaar]:

Viator, In en Om Hengelo, Borne en Delden. Gids voor Hengelo, Borne, Delden en Omstreken, bevattende een Wandelkaart, aanwijzing voor Wandelingen en Uitstapjes, verschillende fraaie plaatjes naar photographieën van den heer W. Hubers, Hengelo, F.L. ten Cate, zonder jaar [= 1897], (4), II, 77; 12, (46) blz. + uitlaande kaart.

In deze gids wordt Hengelo straat voor straat beschreven, met bijzonderheden over de huizen en hun bewoners; het tweede stuk bevat 46 bladzijden met advertenties, vaak met interessante afbeeldingen.

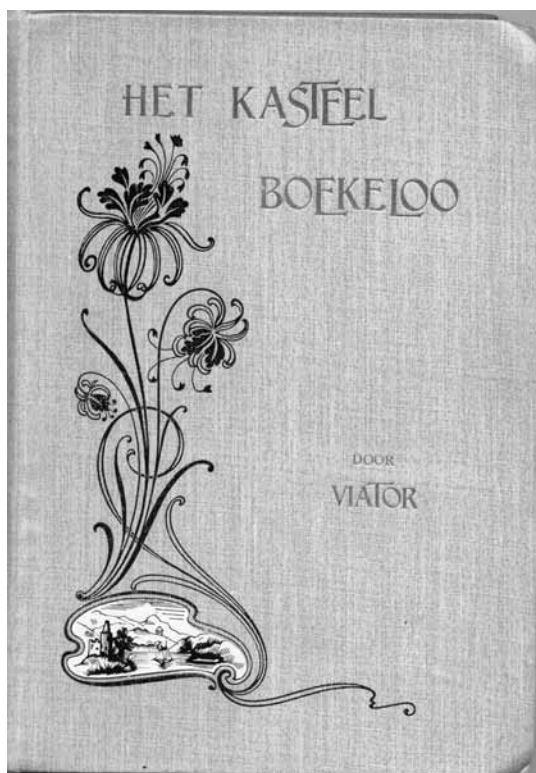
Viator, Het Kasteel Boekeloo. Roman uit Twente, Utrecht, A.W. Bruna en Zoon, zonder jaar [= 1902], 142 blz.

Evenals in ‘Wolfskampen-Dine’ is ook in deze roman een gevallen meisje, dat boven haar stand wil trouwen, het thema: het lijkt wel of de tweede voornaam: Magdalenus Bruna’s thematiek bepaalt!

Korte inhoud: een boerendochter (alweer Dine!) laat zich het hoofd op hol brengen

door de zoon van de kasteelheer van Boekeloo, maar als een kind in aantocht is, laat de jonker haar zitten. Ze trouwt met haar vroegere vrijer, die door toedoen van de jonker in de gevangenis was beland en is gelukkig met hem. Op een avond worden de jonker en zijn zwangere vrouw door een sneeuwstorm overvallen en willen schuilen bij Dine en haar gezin. De jonker wordt niet binnengelaten, zijn vrouw wel, maar zij baart een dode zoon en overlijdt enkele dagen later in de schamele behuizing van Dine. Dit drama maakt de jonker, inmiddels kasteelheer geworden, humaner. Aan het eind van het boek wordt het drama compleet: de zoon van Dine (en de jonker!) zakt door het ijs van de vijver voor het kasteel; zijn natuurlijke vader wil hem redden, maar deze verdrinkt, met zijn zoon, bij de reddingspoging.

Het boek is grotendeels fictie: het kasteel Boekelo bestond toen al lang niet meer; toch zitten er wel degelijk ook feitelijke elementen in: Dubbeldam moet

Haaksbergen zijn, met de textiel fabrieken van Van Prell [= Jordaan] en de brand in deze fabriek [brand bij Jordaan in 1898]. Opmerkelijk zijn verder de beschrijvingen van het interieur van de hut van Dine en van de intocht van de pasgetrouwde kasteelheer, zijn karakterisering als feodaal en die van Van Prell juist als sociaal.

Mogelijk heeft Bruna nog een derde roman geschreven. In 1901 verschijnt bij Callenbach te Nijkerk: *Viator, Anna en Johanna*, maar dat boek blijkt onvindbaar!

'*Het Kasteel Boekeloo*' en '*In en Om Hengelo, Borne en Delden*' zijn aanwezig in de bibliotheek van de Oudheidkamer Twente in Twentse Welle. '*Wolfskampen-Dine*' niet: dat bevindt zich in mijn eigen verzameling. Alle drie titels zijn ook aanwezig in de collectie van de Overijsselse Bibliotheek Dienst te Nijverdal. In de Picarta-catalogus van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, die de bestanden bevat van meer dan 600 bibliotheken in Nederland, wordt voor '*Het Kasteel Boekeloo*' en '*Wolfskampen-Dine*' maar één locatie vermeld, resp. de KB en de UB-Utrecht!

Literatuur:

- Bie, J.P. de en J. Loosjes, *Biographisch woordenboek van Protestantsche Godgeleerden in Nederland*, eerste deel, Den Haag z.j., blz. 683-84;
- Knipscheer, F.S., Bruna (Hendrik Magdalenus), in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, zevende deel, Leiden 1927, kol. 223-24;
- Frederiks, J.G. e F. Jos van den Branden, *Biografisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde*, 2e druk, Amsterdam z.j. [=1888-1891], blz. 129;
- *Evangelisch Zondagsblad*, no.1547 (19

augustus 1906);

- Haan, Jacques den, *De buste van Beets wordt u persoonlijk aangeboden (langs de hoofdspoorweglijn)*. 1868 Bruna, 1968, Utrecht, 1968, blz. 19-21, 129, 131.

Naast zijn pastorale werk en het schrijven van romans en bijdragen in almanakken en tijdschriften hield Bruna zich ook bezig met journalistiek: in 1877 was hij medeoprichter van het 'Evangelisch Zondagsblad' te Nijmegen; vanaf 1876 schreef hij hoofd-artikelen in het 'Zaanlandsch Advertentieblad' te Zaandam en hij redigeerde de 'Almanak voor Landbouwers en Veehouders' van Eekhoff te Leeuwarden en 'Landbouw Scheurkalender' van Noorduyn te Gorichem.

Na zijn overlijden op 10 augustus 1906 te Hengelo is Hendrik Magdalenus Bruna vrijwel vergeten. Toch zijn tenminste zijn Twentse boeken ook nu nog onze belangstelling waard!

Het gezin Bruna circa 1868 te Hasselt, v.l.n.r.: moeder Clara Henrietta; Albert Willem; Magdalena Ida; Hendrik Magdalenus en vader Gerhardt.

Herkomst foto: *De buste van Beets wordt u persoonlijk aangeboden*, blz. 129. (archief Georg Hartong)

Monumenten van de wederopbouw

H.C.J. Wullink

Onlangs kon men in de plaatselijke en regionale pers lezen dat gedeputeerde Dick Buursink minister Plasterk aan zijn jasje wil trekken omdat op het 'Randstadlijstje' van nieuwe monumenten slechts één monument uit Overijssel voorkomt, namelijk het Deventer Sint-Josef ziekenhuis. Op goede gronden is de gedeputeerde van mening dat de provincie Overijssel meer aandacht verdient als het gaat om monumenten uit de periode van de wederopbouw. Buursink staat niet alleen, want hij kan terugvallen op medestanders die dezelfde opvatting zijn toegedaan.

Na afronding van het Monumenten Inventarisatie Project (M.I.P.) en het kunsthistorisch onderzoek naar en de bescherming van de Jongere Bouwkunst (1850-1940) was het te voorzien dat weldra de periode van de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog aandacht zou krijgen. De naoorlogse architectuur van de wederopbouw was tot nu toe vogelvrij. Daaraan wordt een halt toegeroepen. Bovendien dient mijns inziens wettelijke bescherming vooruit te lopen op het maatschappelijk draagvlak; misschien geen realistisch standpunt voor politici, maar het sorteert wel het meeste effect ten aanzien van bescherming van ons cultureel erfgoed. Je kunt ook zeggen: wijsheid komt met de jaren, maar daar kunnen we niet op wachten. Was er maatschappelijk draagvlak in de tijd van Victor de Stuers (1843 – 1916)? De Bond Heemschut heeft aangekondigd met een eigen lijst van waardevolle gebouwen te zullen komen. Die actie is terecht. We wonen weliswaar achter de IJssel, maar dat wil niet zeggen dat we genoeg nemen met één monument.

Verfraaiing

In enkele publicaties over de wederopbouw is de aandacht gevestigd op het fenomeen dat scholen, gemeentehuizen, kerken en andere openbare gebouwen doorgaans wer-

den verfraaid met kunstwerken. Met toepassing van verschillende technieken hebben beeldende kunstenaars het ex- en interieur van gebouwen verfraaid. Kunsthistorici hebben nog het een en ander uit te zoeken.

Orgels uit de wederopbouw

Een sterk onderbelicht aspect is de orgelbouw in kerken. Wijzigingen in dispositie en intonatie tasten de authenticiteit van de instrumenten aan. Sinds jaren is het de gewoonste zaak van de wereld om de klank van orgels uit de wederopbouw aan de huidige mode of smaak aan te passen. Daarbij worden vergelijkbare fouten gemaakt als in de jaren vijftig van de vorige eeuw toen onze romantische instrumenten in neobaroque trant werden gewijzigd, bijvoorbeeld het Lambertus van Damorgel in de Grote Kerk te Enschede. Daarbij brengt de belastingbetaler grote financiële offers in de vorm van subsidies voor kostbare restauraties, nog afgezien van de vraag of de restauratie als geslaagd mag worden bestempeld. Kortom, men hoede zich voor de waan van de dag.

Bij inventarisatie dient de aandacht niet alleen uit te gaan naar de architectuur van de kerken, maar zeker ook naar de orgels. Uitstel is geen optie.

De PKN (Protestantse Kerk Nederland)

heeft aangekondigd niet te willen afwachten en heeft initiatieven genomen om zelf het orgelbestand te inventariseren, te beschrijven en zo nodig voor bescherming voor te dragen. De orgels van de wederopbouw maken expliciet deel uit van de plannen.

Vredeskerk

Een voorbeeld van een kerk met orgel, een twee-eenheid uit de wederopbouw, die in aanmerking zou moeten komen voor bescherming, is de Vredeskerk te Enschede. De kerk werd begin jaren vijftig gebouwd naar ontwerp van de Almelose architect Jan Jans (1893-1963). Het orgel is in 1955 vervaardigd door Dirk Andries Flentrop (1910-2003), een belangrijk man voor de orgelbouw in ons land. Flentrop heeft zich na 1945 een groot voorstander getoond van een orgeltype met mechanische tractuur. In binnen- en buitenland heeft hij veel waardering en erkenning gekregen voor zijn standpunten. In de Verenigde Staten ontving hij twee eredoctoraten. Het orgel in de Vredeskerk heeft twee manualen met respectievelijk zes en vijf stemmen of registers en een vrij pedaal met vijf stemmen. Eén stem, de Trompetregaal 8 voet, is horizontaal geplaatst (en chama-

da). Het frontontwerp is van de orgelbouwkundige Johannes Legêne, waarmee de orgelmaker incidenteel samenwerkte. Bescherming beoogt onder meer handhaving en conservering van het authentieke klankconcept. Flentrop bouwde orgels met een eigen identiteit, zowel in de vormgeving als in de klank. Hij is bij uitstek de vertegenwoordiger van het Nederlandse neobarokorgel. Neobarok en wederopbouw zijn nauw met elkaar verbonden.

Noot:

H. Fidom (red.), *Orgels van de Wederopbouw*, Zutphen 2006

Promotie activiteiten

De Vereniging Oudheidkamer Twente wil zich duidelijker bij een groter publiek presenteren en is daarom gestart met het deelnemen aan een aantal evenementen die ruim publiek trekken.

De eerste deelname was op 6 juni jl.. Wij waren aanwezig op de jaarlijkse “Kunst in het Volkspark” te Enschede. Wij beschikken over een eigen blauwe partytent van 3 x 3 meter voorzien van zijwanden. In de

tent laten wij continu een PowerPoint presentatie zien over onze Vereniging en haar collectie. Wij hebben al een aantal nieuwe leden genoteerd. Velen hebben onze reclamefolder met aanmeldingsstrook meegenomen en toegezegd zich als lid aan te melden. Legio gesprekken zijn gevoerd met mensen die de doelstellingen van de Oudheidkamer een warm hart toedragen. Onze deelname was een groot succes. Wij gaan op de ingeslagen weg voort.

Excursies

Excursie Vriezenveen

Op zaterdag 31 mei stond de deur van het Historisch Museum Vriezenveen wagenwijd open om circa 50 leden van de Oudheidkamer Twente welkom te heten. Dit keer kwamen de leden met eigen vervoer naar het mooie dorp Vriezenveen om niet alleen het genoemde museum te bezoeken maar ook om na een diner een bezoek te gaan brengen aan het Veenmuseum Vriezenveenseveld. In het historisch museum kregen ze na een filmvoorstelling over de ruslui een rondleiding door zeer enthousiaste medewerkers. Een klein maar leuk streekmuseum met veel kleine leuke zaken. Na het goed verzorgde diner ging de hele club naar het Veenmuseum.

Opnieuw een vrijwilligers museum waar duidelijk de enorme persoonlijke inzet goed zichtbaar is. Met een treintje werden we langs min of meer originele behuizing van veenarbeiders geleid. Al met al een mooie dag waarbij ook de onderlinge contacten weer duidelijk zijn versterkt.

Nadien is een aantal deelnemers met Els Marijnissen meegegaan om te gaan kijken naar de resten van het klooster in Sibculo. Dit bezoek is werkelijk de moeite waard. Ga er maar eens kijken. Bij de kerk in Sibculo staat een overzichtsbord.

Het treintje in het Veenmuseum Vriezenveenseveld

Excursie naar Huis Bergh

Onder een stralende zon vertrokken 24 leden van de Oudheidkamer op zaterdag 30 augustus naar Montferland waar ze een boeiende rondleiding kregen door Huis Bergh. Het in 1939 na een brand gerestaureerde slot herbergt veel kunstschatten, vooral uit de late middeleeuwen, verzameld door de eigenaar van het Huis Jan Hendrik van Heek. Dankzij het feit dat deze textielmagnaat het geheel in een stichting heeft ondergebracht is de kunstcollectie in zijn

geheel in tact gebleven, hoewel er tijdens de brand het vijfde deel verloren is gegaan.

De excursie was door de activiteitencommissie buitengewoon goed georganiseerd.

Na het bezoek aan het Huis en een goed verzorgde lunch in hotel Montferland, ooit een oude borg gelegen op een kunstmatig aangebrachte heuvel, bracht de groep nog een bezoek aan de grafelijke korenmolen in Zeddum, die ook in het bezit is van de genoemde stichting. Al met al een bijzonder interessante excursie.

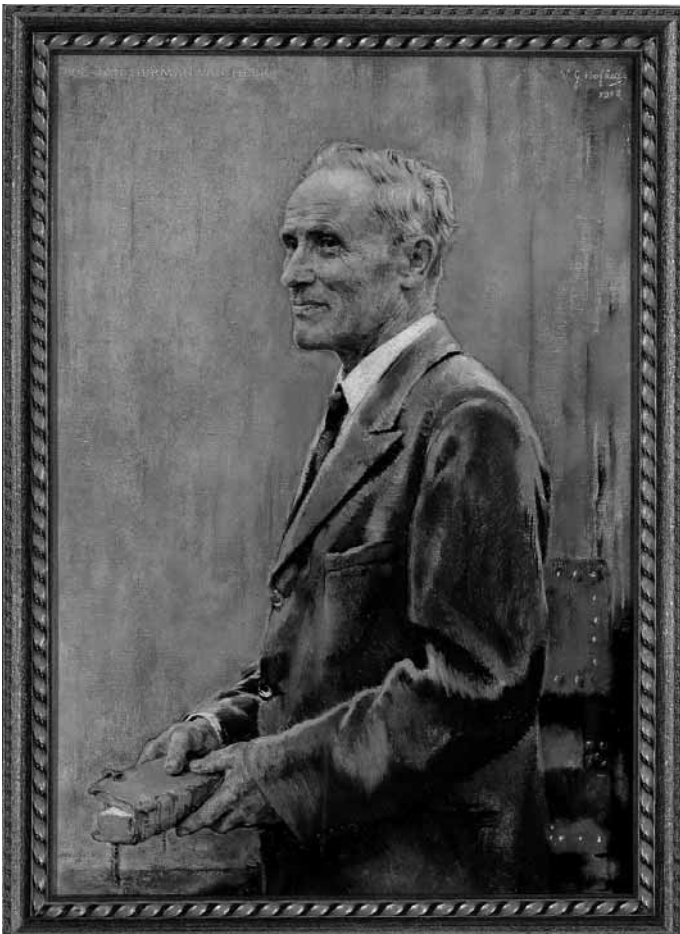
Jan van Heek speelde vooraanstaande rol in OKT

Wim H. Nijhof

De Enschedese textielfabrikant Jan Herman van Heek (1873-1957) heeft een halve eeuw lang – naast vele anderen – een vooraanstaande rol gespeeld in de Oudheidkamer Twente. Hij was in 1905 één van de oprichters. Vanaf het begin had hij zitting in het bestuur, tot zijn overlijden in 1957. Als vermogend ondernemer was hij in staat enkele markante aankopen van de kamer (mede) te bekostigen. Voorbeelden zijn de Hunenborg bij Volthe, het lös hoes Groot Bavel en een grote collectie tekeningen van Jan Jans. Dat de Oudheidkamer hem dankbaar was, bleek toen bestuursleden en leden bij zijn tachtigste verjaardag een zeer bijzondere tentoonstelling in het Rijksmuseum inrichtten.

Het idee voor het oprichten van een Oudheidkamer werd geboren tijdens een jachtdag. De amateur-historicus Gijs ter Kuile, jurist in Hengelo en telg uit een bekend Enschedees textielgeslacht en de fabrikant Helmich Blijdenstein kwamen daar met elkaar in gesprek over de voorge-

nomen verkoop de vermaarde collectie oude munten van de familie Van Doorninck in Zwolle, waarvan velen iets met Enschede van doen hadden. Blijdenstein vond dat geprobeerd moest worden die collectie aan te kopen om een start te maken met een verzameling die bij velen belangstelling voor de geschiedenis van Overijssel zou opwekken. Ter Kuile: *'We hebben daar toen in de hooge heide in den breede het plan besproken en Blijdenstein bleek er bepaald op te staan dat, al zoude het dadelijk een grote een heele uitgave vereischen, persoonlijk een onzer oudheidvrinden op de actie met ruime volmacht zijn slag zoude slaan. Ik weet niet meer hoeveel hazen en wilde ganzen de jacht van dien dag uitmaakte, maar een betere, een blijvende jachtbuit is van dien jachtdag meegenomen!* Ter Kuile richtte een garantiefonds op en zo konden de munten op de veiling in veiligheid worden gebracht. Maar hoe verder, was nu de vraag. Ter Kuile en Blijdenstein schakelden twee goede vrienden in, die ook een passie hadden voor de geschiedenis van stad en streek: Ko van Deirse, die werkte bij de tex-

Jan Herman Van Heek (Archief: J.H. van Heek)

tielfabriek van Gerh. Jannink & Zonen, en Jan van Heek, een jonge dertiger die firmant van de spinnerij en weverij Rigtersbleek was. Gevieren nodigden zij Twentenaren die ook interesse hadden in regionale historie en cultuur, uit voor een bijeenkomst, met het doel een ‘Oudheid-Kamer voor Twenthe’ op te richten. Dat lukte. Ko van Deirse werd voorzitter. Jan van Heek kreeg het beheer over de pennin- gen.

Hunenborg

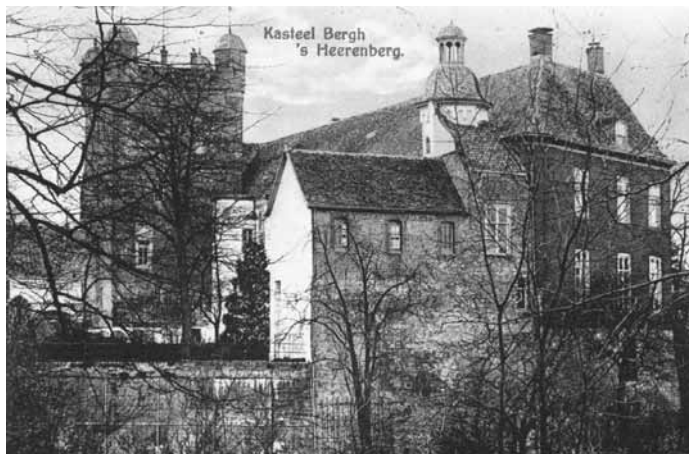
De Oudheidkamer Twente zag de eerste jaren haar collectie voortdurend groeien door schenkingen, legaten en aankopen. De eerste grote aankoop – in 1910 – was de Hunenborg, waarvoor Jan van Heek en drie andere bestuursleden tweeduizend gulden betaalden. Het was een stukje hei van bijna drie hectare in Volthe, waar restanten lagen van een ‘walburcht’: een ronde verdedigbare nederzetting uit vroegere eeuwen. De Hunenborg bestond uit een hoofdburcht – een op een hoog stuk grond in het moeras gebouwde woontoren – en een voorburcht, die dienden om het grondgebied van de bisschop van Utrecht te verdedigen. Jan van Heek had studie gemaakt van walborgen in Nederland en Westfalen, vooral ook omdat

hij in 1912 het kasteel Huis Bergh in 's Heerenberg had gekocht. Dit was ontstaan uit een vroegere walburcht. Mede op aandrang van Jan van Heek heeft de Leidse archeoloog dr. J. Holwerda in de zomer van 1916 de walburg bij Volthe ontgraven en opgemeten. Hij ontdekte behalve een aantal vierkante paalwoningen en scherven van aardewerk en urnen uit de achtste eeuw ook de fundamenten van steunberen van een groot vierkant gebouw.

Groot Bavel

Jan van Heek en het bestuur van de Oudheidkamer Twente, onder de inspirende leiding van Ko van Deirse, streefden ook naar een kwalitatief hoogstaande presentatie van de geschiedenis van stad en streek in het Rijksmuseum Twenthe, waar de collectie van de kamer was ondergebracht en waarvan Jan van Heek honorair directeur was. In de tweede helft van de jaren dertig ging een grote wens in vervulling. In 1936 hoorde Van Heek namelijk dat de eigenaar het twee eeuwen oude Saksische l s hoes Groot Bavel in De Lutte wilde afbreken. Het huis stond vanaf 1784 in de boerschap en vroegere marke De Lutte, zo'n vierhonderd meter van de kerk. *'Het lag daar op een kleine verhevenheid*

aan den oever van een smalle, heldere beek [...] die door lage, eenigszins moerassige weiden stroomt.' De overlevering wil dat een vroegere bewoner in het moeras verdronk en dat zijn dwalende geest nog af en toe God om hulp vroeg. Het zou eeuwig zonde zijn dat deze boerderij verloren zou gaan. Het huis was een

Huis Bergh (Archief: J.H. van Heek)

lös hoes pur sang en daarmee karakteristiek Twents. Hij vond zo'n Saksisch huis een sieraad in het landschap, *'meestal gelegen aan den rand van oeroude esschen, omgeven door ware eiken en somtijds door wallen'*, een vertrouwd beeld voor alle oudere bewoners van de streek. Daarom wilde hij de boerderij behouden en een mooie plaats geven bij het museum. Op 19 april 1936 tekende Jan het koopcontract en werd hij de nieuwe eigenaar. In de herfst van 1936 en het volgende voorjaar braken werkloze bouwvakkers het lös hoes af en bouwden het steen voor steen weer op aan de Lasondersingel in Enschede. De leiding had Jan Jans, architect in Almelo, bouwmeester en kenner van het Nedersaksische boerenhuis. Op 11 mei 1937 kon Van Heek de waardevolle aanwinst in de tuin van zijn museum aan de staat, de eigenaar ook van het museum, overdragen. Het lös hoes bevindt zich nog steeds in de tuin van het museum, maar is helaas niet meer als specimen van Saksische bouwkunst te bezichtigen.

Tekeningen met dubbele waarde

Jan Jans en Jan van Heek kenden elkaar goed, beiden waren vaardige tekenaars. De architect, die vooral oude boerderijen in Oost-Nederland tekende, was één van de inzenders voor de tentoonstelling van Twentse schilderkunst, die eind 1933 in het Rijksmuseum Twenthe werd gehouden. In 1934 exposeerde hij op de Heemkundetentoonstelling in Amsterdam honderd tekeningen. In hetzelfde jaar waren in het Rijksmuseum Twenthe vierhonderd van zijn totaal van zeshonderd tekeningen te zien. Toen Van Heek hoorde dat de Almeloër in financiële problemen was gekomen, door de economische crisis en zijn wat slordige boekhouding, kocht hij 350 tekeningen, die hij permanent in het

museum wilde exposeren. In 1936 schonk Van Heek de collectie aan de Oudheidkamer Twente. Hij zei toen: *'Het is niet slechts het pittoreske, dat het oog van den teekenaar vasthield, het zijn ook de constructieve vormen, die hem als architect boeiden. De teekeningen toonen zoowel de eigenschappen van den kunstenaar als van den bouwkundige en bezitten daardoor dubbele waarde. De zich zoo zeer bij het landschap van Twenthe aanpassende boerderijen en schuren, de vroegere schaapskooien, de dorpsgezichten, gevels, torens en havezathen, zij spreken vooral tot de ouderen onzer. Heel veel van het door potloodstift vastgelegde is reeds verdwenen of verdwijnt nog dagelijks.'*

Geheimen van de grond

Voor een grote verrassing zorgden Jan van Heeks Twentse 'oudheidkundige vrienden', bestuurders en leden van de Oudheidkamer Twente bij zijn tachtigste verjaardag in 1953. Ze hadden samen met het Instituut voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in het Rijksmuseum Twenthe een bijzondere tentoonstelling ingericht van bodemvondsten uit geheel Nederland. Deze gaf onder de titel Geheimen van de grond een overzicht van de resultaten van oudheidkundig onderzoek vanaf de oudste tijden tot en met de Merovingische-Karolingische tijd. De tentoonstelling, die van 18 oktober tot 23 november was te bekijken, liet niet slechts de culturele nalatenschap van de mens zelf zien, maar trachtte ook een beeld te geven van het milieu waarin de mens vooral in de oudste tijden leefde. De Oudheidkamer zelf toonde de oudste tot dan toe bekende vondsten uit het Usselerveen, het resultaat van het speurwerk van Cornelis Hijzeler, de conservator van het Rijksmuseum Twenthe. In het Usselerveen woonden op een lange, oorspronkelijk aan drie kanten door water

Huis Bergh

omringde landtong mensen, die van ruwe vuursteen voorwerpen maakten, zoals stekers en schrabbers. De tentoonstelling trok in ruim een maand meer dan zesduizend bezoekers. Op 27 oktober 1955 was het een halve eeuw geleden, dat Jan van Heek met drie even enthousiaste vrienden, liefhebbers ook van de Twentse historie, de Oudheidkamer Twente oprichtte. Tubantia meldde dat breeduit in een vierkolomsartikel, een verhaal vol historische wetenswaardigheden, geïllustreerd met foto's van de vier oprichters: Helmich Blijdenstein, Ko van Deinse, Gijs ter Kuile en Jan van Heek, geschreven door dr. A.B. van Deinse. Jan van Heek was uitermate verrast toen hij het artikel las, want – zo schreef hij de auteur – de oprichtingsdatum was hem ont-

schoten. Er waren tijdens het lezen bij hem vele herinneringen boven gekomen, vooral omdat hij nog de enige in leven zijnde oprichter van de Oudheidkamer was. Het artikel voerde Van Heek terug in de tijd: *'Ik heb mij weder verplaatst in het Twenthe van de eerste jaren dezer eeuw en de eenvoudige levenswijze dier dagen, de naoberschap die er heerschte en die gelukkig niet geheel is uitgestorven.'*

Wim H. Nijhof publiceert eind 2008 de biografie *Kunst, katoen en kastelen. Jan van Heek (1873-1957)*. Het rijk geïllustreerde boek – met onder meer vele tekeningen van Jan van Heek zelf – verschijnt eind 2008 bij Waanders Uitgevers in Zwolle. Het is de handelseditie van het proefschrift waarop hij binnenkort aan de Universiteit van Amsterdam hoopt te promoveren.

Soos in het OKThuis

Frans J.M. Agterbosch

Vanaf maandagmiddag 6 oktober openen we een soos in ons nieuwe verenigingsgebouw direct naast onze collectie bij TwentseWelle. Deze soos, een soort open middag, is op elke maandagmiddag toegankelijk voor iedereen. Dus ook voor niet-leden. De invulling wordt door de bezoekers zelf bepaald, uiteraard in samenwerking met de gastvrouwen/gastheren. Het gaat vooral om het uitwisselen van

Entree OKThuis

(historische) kennis, ervaringen, nieuwtjes, et cetera. Hierbij kan een kop koffie goed helpen. Uitwisseling van kennis op allerlei gebied is van eminent belang voor de ontwikkeling van het historisch onderzoek in Twente. Er zijn de hele middag een aantal historisch-deskundigen aanwezig. De invulling van de soosmiddagen in de toekomst zal langzaam op basis van ervaring moeten gebeuren. Nu al is er een grote collectie boeken en andere bescheiden over cartografie aanwezig. Uit de handbibliotheek zijn ook reeds boeken over de geschiedenis van Twente in te zien. Voorlopig zijn de aanwezige gastheren deskundigen op het gebied van

genealogie, paleografie(oud-schrift), antiek, postgeschiedenis, cartografie en van het oud-archief van onze collectie. Ook is het mogelijk met behulp van indexen op de computers, in samenspraak met de aanwezige deskundigen, een bezoek voor te bereiden voor onderzoek in onze archiefcollecties in TwentseWelle. Tevens is het de bedoeling samen met deskundigen o.a. bedrijfsarchieven te gaan inventariseren. Hiervoor zijn nog meer vrijwilligers nodig. Overigens kan iedereen nieuwe werkzaamheden inbrengen.

Entree OKThuis

Neem uw vragen en collecties mee. Aanmelding van uw komst naar de soos is niet nodig. Wilt u echter gebruik maken van een specifieke deskundige uit de steeds groeiende lijst deskundigen van de OKT, dan graag dit even voor uw komst melden 053-4787447, zodat wij een contact kunnen organiseren. Adres: OKThuis, Stroinksbleekweg 12B in Enschede. Ingang soos direct tegenover de ingang van TwentseWelle. Openingstijden soos: 13.30 uur tot 16.30 uur.

Twentse paddenstoel

Oplossing vorige nummer:

De paddenstoel bevindt zich op de kruising Dorreweg/Beldsweg tussen Bentelo en Hengevelde. De gevraagde herberg is niet echt een herberg. Het is het café/restaurant Het Benteler aan de Bentelosestraat 28 in Bentelo. Deze locatie is sterk verbonden aan zeker twee beroemde historische gebeurtenissen met als hoofdpersonen Berendina Hertgers en Klaas Annink. Elders in dit blad vindt u een artikel over deze uitspanning en de historische gebeurtenissen die verbonden zijn aan dit restaurant.

Uit de vele goede inzendingen hebben we de volgende winnares geloot: Caroline Workel uit Delden.

Nieuwe paddenstoel

De paddenstoel in de puzzelwedstrijd van dit nummer staat op een kruising die zich op geringe afstand bevindt van een groot monumentaal huis op een landgoed die beide dezelfde naam dragen als het restaurant dat ook dicht bij deze paddenstoel staat. Doe mee en win het prachtige rijk geïllustreerde Het Overijsselse Geschiedenis boek door Jan ten Hove.

Wat moet u doen?

Beantwoord de twee onderstaande vragen en stuur de antwoorden naar de redactie van dit blad:

1. Waar staat de paddenstoel op onderstaande foto?
2. Wat is de naam van het huis, het landgoed en het restaurant?

Vergeet niet uw naam, adres en telefoonnummer te vermelden.

Stuur uw oplossing in voor 31 oktober 2008 naar: Blauwgras 48, 7623 GK Borne, e-mail: redactie@oudheidkamertwente.nl.

Het Benteler, een uitspanning met historische ‘interesse’

Frans J.M. Agterbosch

De paddenstoel in de vorige uitgave van ons blad wees niet naar een echte herberg maar naar het restaurant “Het Benteler” ongeveer halweg aan de Bentelosestraat Nr. 28 tussen Bentelo en Hengevelde. Als je vanuit Bentelo richting Hengevelde gaat, ligt het aan de linker kant van de weg. Ogenschijnlijk een echt Twents restaurant. Het bijzondere aan dit restaurant is vooral gelegen in de interesse van de beheerders voor historische gebeurtenissen die in de omgeving van het restaurant o.a. in de 18e eeuw hebben plaatsgevonden.

De bouw

In 1900 bouwde *Antoon Lentelink*, met de bijnaam *BosToon*, een boerderij annex uitspanning/café. Hij situeerde deze op een kruispunt van wegen. De weg richting Haaksbergen naar Goor kruist hier de weg van Delden naar het westen. De weg ging via de Veelkatenbrug over de Bentelerbeek. Ideaal om een verversingsplaats voor paarden aan te leggen. Een pleisterplaats met stalhouderij (uitspanning). Tijdens het uitspannen en het verversen van de paarden kon men zich in het café ook zelf een ver-

versing toestaan en daar werd vaak gretig gebruik van gemaakt.

Timmerman en aannemer

In de jaren '50 werd er een timmerwerkplaats naast het café gebouwd en hierin verdiende *Toon Roescher*, de eigenaar in die tijd, zijn geld als aannemer en timmerman. Tussen de houtkrullen stonden de kruiken jonge klare al klaar voor de klanten. De vereiste vergunningen voor de verkoop van sterke drank waren echter niet aanwezig.

Frans J.M. Agterbosch

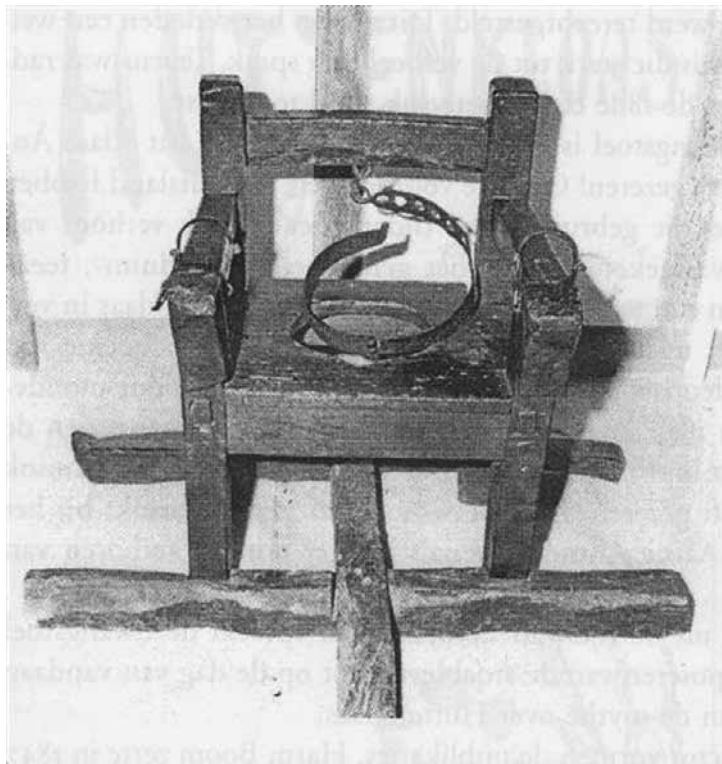
Discotheek

In de jaren '70 maakte de timmerruimte plaats voor een discozaal, waar zondagsmiddags vanuit de verre omtrek mensen kwamen voor vermaak. In de jaren '90 nam de belangstelling af waarschijnlijk mede omdat er geen aanpassingen aan de tijds-vraag werden uitgevoerd. In 1994 werd de het café verkocht aan de familie Oosterholt. Deze maakte er het huidige café-restaurant van.

Historische gebeurtenissen

De huidige beheerders van het restaurant, Jorika en René Oosterholt, komen er bij hun start achter dat de Twentenaren weinig weten van de bijzondere historische gebeurtenissen die zich in deze omgeving hebben afgespeeld, o.a. de geschiedenis van Huttenklaas. Ze gaan ervan uit dat voor dergelijke historische verhalen zeker belangstelling is en dat het kweken van interesse ook de klandizie voor hun nieuwe café-restaurant geen windeieren zal leggen. Dit hebben ze goed gezien. Na een intensieve publiciteitscampagne van circa drie jaar blijkt dat meer dan 70 % van de bevolking er inmiddels van afweet. Allerlei acties worden ondernomen om de geschiedenis van Hutten-klaas bij het publiek bekend te maken. Hun vraag om de stoel van Huttenklaas van Oldenzaal naar Bentelo te verplaatsen, haalde zelfs de landelijke pers. Met name de bestuurders van Oldenzaal namen het wel wat erg serieus op. De onderzoekers gingen er vanuit dat een goede samenwerking met "Oldenzaal" tot beider voordeel zou kunnen strekken. Het heeft helaas niet zo mogen zijn. Het

gevolg is wel dat de toenemende bekendheid met Huttenklaas bij de bevolking, gekoppeld aan het restaurant, evenredig is gestegen met de bekendheid van het restaurant. Toen later ook de geschiedenis over Berendina Hertgers om de hoek kwam kijken was de verbinding "Het Benteler" en de streekgeschiedenis een feit geworden.

Stoel van Huttenklaas (museum "het Palthehuis in Oldenzaal)

Historische grond

Het restaurant is gelegen tegen de benteler-"berg" en in de nabijheid van het Bentelerveen en -veld. Er is zonder meer sprake van historische grond waar zeker over twee bijzondere historische gebeurtenissen uit de 18e eeuw vele verhalen de ronde doen, met name de verhalen rond Huttenklaas en Berendina Hertgers.

Huttenklaas

Huttenklaas - zijn eigenlijke naam was Klaas Annink - werd op 18 juni 1710 geboren in een van de plaggenhutten op de Haar nabij de Hagmolen in Bentelo. Daarom werd hij Huttenklaas genoemd. Samen met zijn vrouw Aarne Spanjer ging hij wonen ten noorden van Hengevelde. Ze kregen drie zoons: Bernard, Jannes en Gerrit. Bernard vertrekt op jonge leeftijd naar familie in Wieringen. Waar Gerrit is gebleven is niet zeker. Mogelijk is hij naar zee gegaan. Klaas maakt samen met zijn vrouw Aarne en zijn zoon Jannes de omgeving onveilig. Zij ontspringen vaak de dans, maar komen uiteindelijk toch terecht in de gevangenis van Oldenzaal. Klaas, Aarne en Jannes wordt o.a. ten laste gelegd medeplichtigheid aan het vermoorden en het laten verdwijnen van het lijk van Pompen Hermen en de moord op de marskramer Willem Stint. Ook bij de doodsb bedreiging aan het adres van de gebroeders Moses, kooplieden uit Delden, wordt naar de drie gewezen. Klaas krijgt als deelstraf toegewezen het aanschouwen van de executie van zijn vrouw Aarne en zijn zoon Jannes. Hij zou vier maanden in de het Palthehuis aanwezige dwangstoel hebben gezeten. Bij de juistheid hiervan moeten vraagtekens worden gezet. Daarna wordt hij op 13 september 1775 onder grote publieke belangstelling geëxecuteerd door radbraken.

Berendina Hertgers

Berendina Hertgers werd rond 1725 geboren in een kleine wonne op het erf van boer Vörgers uit het huwelijk tussen Geertje Brasse en Jan Hertgers. Er is geen geld om Berendina naar school te sturen en op 13-jarige leeftijd gaat ze in dienstbetrekking werken, achtereenvolgens bij een aantal boeren in Wiene. In 1747 valt Frankrijk de Zuidelijke Nederlanden binnen en laat

Georg II zijn Hannoverse legers zich voorbereiden op de strijd door ze in Wiene en omgeving te legeren. Berendina is inmiddels de leeftijd van 20 jaar gepasseerd en voert een nogal losbandig leven. Ze brengt bij menige soldaat het hoofd op hol. Dit overkomt ook Christoffer Jordan, een van de Wolfbüttelse soldaten, die bij een boer gelegerd is niet ver van de boerderij

Deel beschrijving film over zoektocht op de DVD 'Op weg naar Berendina'. RTV-oost en Boomfilm

'Suijthof' waar Berendina een betrekking heeft. En dan gebeurt het: Berendina wordt zwanger van Christoffer en wordt uit de dienstbetrekking ontslagen. Ze gaat werken bij boer Roelof Rekers in Boekelo in de marke Usselo en daar brengt ze in het geheim een kind ter wereld dat door boerin

Fenneken Overbeke als lijke wordt gevonden in het stro van de bedstede. Fenneken meldt dit bij de richter van Delden Jan Willem Cramer die een onderzoek laat uitvoeren. Berendina wordt eerst in Enschede vastgezet en later in Oldenzaal. Ze ontkent dat zij haar kind heeft gedood. Het zou doodgeboren zijn. Onder grote dwang en na dreiging van een pijnlijk verhoor bekent

Berendina dat zij het kind heeft verstikt. Een veroordeling volgt. Ze krijgt als straf wurging op het galgenveld bij Oldenzaal. Op 21 december 1748 zal de terechtstelling plaatsvinden. Als ze naar de executieplaats wordt gevoerd, bestormen Wolfbüttelse soldaten de stoet, bevrijden Berendina en vluchten met haar over de Duitse grens naar Bentheim. Hierna is nooit meer wat van haar vernomen.

Nader onderzoek

René Oosterholt is samen met zijn neef Willem op zoek gegaan naar wat er met Berendina is gebeurd. Ze zijn na diverse nadere onderzoeken overtuigd geraakt van haar onschuld en willen de waarheid boven tafel proberen te krijgen. Helaas heeft hun speurtocht tot nu toe geen voor hen bevredigende historische gegevens opgeleverd. De onderzoekers blijven doorgaan en vragen ieder die iets meer weet dit aan hen te vertellen. Over het onderzoek, voornamelijk in Duitsland, is een film gemaakt door een tv-ploeg van RTV-oost in samenwerking met een producent van BOOMfilm.

‘Historisch’ eten

Het Benteler is al met al een bijzonder restaurant met bijzondere uitbaters waar ook nog eens een aantal gerechten naar deze historische gebeurtenissen verwijzen, zoals de Huttenkloas-platte en de Berendina Wiene Schnitzel. Een en ander is ook vastgelegd op de placemat op de tafels. Overigens is de nieuwste placemat voorzien van o.a. een afbeelding van de freules van Beckum. Een nieuw onderwerp om nader te onderzoeken in het kader van de directe streekgeschiedenis. Zouden we kunnen uitkijken naar een nieuwe poging om de streekverhalen op een ludieke manier onder grotere aandacht te brengen? Afwachten.

Zie ook:

Rob Küpers, Op weg naar de galg, ISBN 90-5512-071-5. Uitgeverij Van de Berg,
Dick Schlüter, Met den koorde of door het zwaard, ISBN 90-6693-067-5. Twents-Gelderse Uitgeverij-de Bruyn.

LaRoche

Steaks & Seafood

Hengelosestraat 200 te Enschede
Tel. 053 - 43 53 855

www.restaurantlaroche.nl

Quest

accountants

Kottendijk 72, 7522 BT ENSCHEDE
053-4327475

ondernemende adviseurs

www.questaccountants.nl

Hier had u uzelf of uw product kunnen promoten

Zie colofon voor adressen

Van Remeker Schilderwerken

Betrouwbaar en degelijk

Michel van Remeker
Rijtersbleekstraat 23
7521 GH Enschede
Tel: 053 - 4352482
Mobiel: 06 - 53516771

DE
LIJSTENMAKERIJ
GOVAARTS & HOMAN

Hengelosestraat 164
7521 AK Enschede
tel 053-4353678
www.govaarts.nl

Bijzondere lijsten en inlijstingen, ophangsystemen en kunstschildersmaterieel

o.a. voor:

groeibrilliant
quartz horloges
stijlklokken
gouden sieraden

Keppels b.v.
juwelier-horloger

LIPPERKERKSTRAAT 43-45,
ENSCHEDA, TEL. 431 26 30

valdkundige reparatie inrichting

ELEKTROBURO
H. VOS B.V.

Elektra en Data werken
Brandmeldinstallaties
Noodverlichting

24 uur Servicedienst

Tel. 053 - 435 30 96

VOS
INSTALLATEURS B.V.

Elektra, Airco,
Verwarming, Sanitair,
Loodgieterswerk en
Luchtbehandeling

Tel. 053 - 435 20 63

Op 2 december 2019
neemt u 150 euro op.
Gewoon bij een
Rabo geldautomaat.
(Als contant geld dan nog bestaat.)

Met meer dan 3000 kantoren komt u de Rabobank door heel Nederland tegen. Overal waar u ons verwacht en zelfs op plekken waar u dat misschien niet had gedacht. Dat is altijd al zo geweest en zal altijd zo blijven. Want al wordt alles digitaal en virtueel, er zal altijd een Rabobank in de buurt blijven.

Het is tijd voor een bank
die zichzelf blijft.

Het is tijd voor de Rabobank.

